

З рис. 3 видно, що протягом розглянутого періоду, а саме з 1996–2015 рр. національна валюта девальвує – знижує обмінний курс національної валюти до долара США. Значне зниження вартості національної валюти спостерігалось у 1999, 2009, 2014 та в 2015 рр.

На такий рівень девальвації національної валюти впливають як зовнішні фактори (світова фінансова криза, високий рівень конкуренції тощо), так і внутрішні (зниження ВВП, нестабільне політичне та економічне положення тощо).

Висновки. Таким чином, міжнародна валютна система виникла на основі грошових систем. До складу міжнародної валютної системи належать такі елементи:

- міжнародний грошовий товар;
- валютний курс;
- валютні ринки;
- міжнародні валютно-фінансові організації.

Проаналізовано еволюцію розвитку міжнародних відносин. Розглянуто основні функції та складники

міжнародної валютної системи. У статті проведено аналіз динаміки зміни курсу гривні до долара США, який свідчить про значний рівень девальвації національної валюти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гальчинський А. Сучасна валютна система / А. Гальчинський. – К.: LIBRA, 1993. – 95 с.
2. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / [В. Геєць, В. Александрова, О. Барановський, В. Ближнюк та ін.]; за ред. В. Геєця. – К.: Форт, 2000. – 422 с.
3. Райзберг Б. Современный экономический словарь / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/ses/str/0598.html>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/61/4429.html>.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/mirovaya-valyutnaya-sistema.html>.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studme.com.ua/19020609/ekonomika>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.

УДК 339.92

Чужиков В.І.

*доктор економічних наук,
професор, проректор*

*Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Лещенко К.А.

кандидат економічних наук,

*старший викладач кафедри європейської інтеграції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ЕКОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КООРДИНАТ

Статтю присвячено особливостям формування екологічної парадигми, що базується на економічній моделі розвитку сучасного суспільства, яке зацікавлено в зменшенні антропогенного впливу на природне середовище і водночас спрямоване на систему раціонального природокористування за допомогою економічних механізмів та інструментів регулювання.

Ключові слова: екологічна парадигма, людина інформаційна, людина сітьова, екологічна політика, економічні механізми та інструменти.

Чужиков В.І., Лещенко К.А. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КООРДИНАТ

Статья посвящена особенностям формирования экологической парадигмы, которая опирается на экономическую модель развития современного общества, которое заинтересовано в уменьшении антропогенного влияния на природную среду и вместе с тем ориентировано на систему рационального природопользования при помощи экономических механизмов и инструментов регулирования.

Ключевые слова: экологическая парадигма, человек информационный, человек сетевой, экологическая политика, экономические механизмы и инструменты.

Chuzhykov V.I., Leshchenko K.A. THE ECOLOGICAL PARADIGM IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMIC COORDINATES

The article is devoted to the peculiarities of the ecological paradigm formation, which relies on the economic model of modern society, which is interested in reducing the human impact on the natural environment and at the same time is focused on the model of prudent environmental management using economic instruments and regulatory tools.

Keywords: ecological paradigm, Homo Informaticus, Homo Retis, environmental policy, economic mechanisms and tools.

Постановка проблеми. Значне урізноманітнення наукових підходів до прогнозування майбутньої моделі розвитку суспільства суттєво впливає на характер та особливості наукової ідентифікації дослідницької парадигми. Здебільшого її сучасне

трактування є відмінним від того, що існувало в античні часи, а також від того, що запропонував у 1962 році американський філософ Т. Кун, оскільки часові та контентні межі процесу пізнання упродовж останніх півстоліття зазнали суттєвих змін.

Віртуалізація сучасної економіки, формування сітьових систем виробництва та відповідної моделі реалізації товарів і послуг, стрімке переміщення капіталу в глобальному економічному середовищі наочно демонструють новітні цивілізаційні виклики розвитку суспільства та зумовлені цим крайові розбіжності в оцінці наслідків впливу на довкілля антропогенної діяльності, а отже, й на оцінку його стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення наявних економічних парадигм зробили такі вчені, як Т. Кун, Й. Шумпетер, Х. Джойс, Т. Клевер, П. Друкер, Я. Корнаї. Вони у своїх численних працях неодноразово підкреслювали дуалістичний характер економічних відносин у суспільстві та потребу в збереженні цілісності цієї категорії. Чимало дискусій серед провідних методологів викликає компонентне наповнення глобальних парадигм, тобто так званий конвент. Зважаючи на це, надзвичайно важливою є спроба вітчизняного дослідника А. Федірка встановити структурно-компонентний склад чотирьох домінуючих у сучасному світі парадигм «Homo economicus» (людина економічна), «Homo sociologicus» (людина соціальна), «Homo informaticus» (людина інформаційна) та «Homo retis» (людина мережева).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас економічні основи екологічної парадигми з'ясовані недостатньо і потребують подальшої модернізації та чіткої ідентифікації. Важливе значення має також не лише визначення сутності та компонентного складу екологічної парадигми, стратифікації дифузної основи парадигми, а також узагальнення методологічного апарату наявних на цей час секторальних парадигм та створення на цій основі системного «бекграуда» суміжних з міжнародною економікою теоретичних досліджень. Отже, цілком важливою частиною пропонованого дослідження є постановка питання щодо формування нової екологічної парадигми, яка, на нашу думку, має подолати суто відомче бачення природокористування лише очима екологів, чому значною мірою сприятиме визначення міжнародних економічних координат оцінювання системних перспектив розвитку природного середовища.

Метою статті є концептуальне визначення екологічної парадигми в межах сформованої в сучасному світі моделі поліструктурних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спроби багатьох науковців 1970–1980 рр. розробити гармонійну модель взаємодії людини й природи та порів-

няти такі зміни із циклічністю, посилюючись на безсумнівний, як тоді здавалося, авторитет класиків економічної теорії, були далеко не завжди успішними. Зважаючи на це, досить поширеною стала думка відомого економіста Й. Шумпетера, який стверджував, що «господарська діяльність може полягати в тому, щоб спостерігати за результатами природних процесів і якнайкраще користуватися ними <...> Залежно від типу конструйованої теорії такі речі, як закон спадної (фізичної) продуктивності, може мати невелике або нульове значення у тому, що стосується конкретно економічних результатів» [1, с. 28]. Останнє зауваження Й. Шумпетера було надзвичайно важливим у процесі нарощування темпів продукованих у той період нових теорій, більшість з яких базувалася як на поглядах кейнсіанців (теорії сталої позитивної економічної динаміки, рівних втрат, споживчого попиту), так і неокласиків (теорії розподілу, зростання фірми, ефективної заробітної плати тощо). Натомість, у деяких з них була значна відмінність поглядів, що найбільш рельєвно проявилось під час формування теорії економічного зростання, в якій неокласики відстоювали ідеї гнучкості цін на фактори виробництва в довгостроковому періоді, тоді як неокейнсіанці були переконані, що капіталістична економіка за своєю суттю є нестабільною, а отже, в її основі має лежати додання диспропорцій за допомогою інструментів державного регулювання, а також визнання провідної ролі інвестицій та заощаджень. Така поляризація думок створила низку нових підходів, які з часом переросли в моделі економічного зростання Гаррода-Домара, теорему про магістраль, технологічний прогрес [2]. Подібні методологічні зрушення внесли корективи й у теорію розподілу [3], яка частково базувалася на кейнсіанських ідеях недосконалої ринків та зростання цін на основні фактори виробництва.

Описане вище теоретичне протистояння останньої чверті минулого століття зумовило продукування цілого ряду досить специфічних ідей, які стосувалися знаходження своєрідного компромісу в суспільстві щодо зменшення навантаження на навколишнє середовище в обмін на низькі темпи економічного зростання, яке нерідко називали «нульовим». З часом таку модель взяли на озброєння Скандинавські держави, поклавши в її основу розроблення збалансованої внутрішньої і зовнішньої екологічної політики.

Формування економічних механізмів тодішньої політики охорони навколишнього середовища було досить суперечливим, оскільки потребувало чіткого визначення характеру взаємодії суспільства та бізнесу впродовж усього виробничого ланцюга «ресурси – виробництво – споживання – утилізація», який з часом почав ускладнюватися та диференціюватися. Унаслідок цього почали формуватися все нові й нові зв'язки між продуцентами, що значною мірою зображало інтереси багатьох учасників процесу розширеного відтворення (див. рис. 1).

Процес відтворення за Т. Клевером не міг, як це було раніше, вписуватися у просту лінійну модель, оскільки результати виробництва між першою і другою стадіями, за умов випереджального розвитку природоохоронних технологій, можуть швидко перетворюватися в ресурси (2а – 1а), не завдаючи при цьому шкоди навколишньому середовищу. Так, їх недостатній розвиток може збільшити критичну масу токсичних

Умовні позначки: 1а – первинне виробництво, аграрна продукція;
2а – виробництво і розподіл;
3а – споживання (переробка сміття, регенерація)

Рис. 1. Взаємозв'язок між економічною активністю та станом навколишнього середовища

Джерело: побудовано авторами на основі [4, с. 240]

відходів ($1a + 2a + 3a$), що значно зменшить, а з часом й унеможливить використання наявних ресурсів.

За умов досягнення гармонізації відносин між постачальниками ресурсів, переробниками сміття та провайдером (саме такий термін використовує автор), а також можливої естетичної утилізації відходів, досить актуальним виглядатиме й інший напрям взаємодії, який з певними обмеженнями можна вважати безвідходним замкненим циклом, до якого прагнуть фактично всі учасники еколого-економічного процесу відтворення.

Останні два десятиріччя доволі важко назвати стабільними для світового екологічного та економічного розвитку. З одного боку, фактично одностороння підтримка моделі сталого розвитку, що було на конференції в Ріо-де-Жанейро (1993 р.), стало наріжним каменем у процесі розробки національних і міжнародних стратегій, кожна з яких відтепер включала економічну, соціальну та екологічну складники. З іншого – зміна характеру й природи системних криз у світі та їх стрімкого поширення на весь глобальний економічний простір не давала змогу розробляти оптимістичні прогнози екологічного розвитку національних економік, а міжнародне співробітництво у цій сфері далеко не завжди було конструктивним, оскільки досить слабо орієнтувалася на закони бізнесу. Ось чому П. Друкер під час визначення екологічних ніш для запровадження інновацій в бізнесі вважає, що найважливішими складниками його підприємницької спрямованості є стратегії контрольного пункту, які передбачають домінування конкретної інновації у виробництві певних товарів, що зображають його продуктову та маркетингову спеціалізацію [5].

Упродовж останньої чверті століття зазнали суттєвих змін підходи до визначення характеру взаємодії людини та навколишнього природного середовища, внаслідок чого з'явилося чимало наукових праць, в яких більшість реалізованих екологічних заходів автори напряму пов'язують зі збільшенням інтенсивності господарської діяльності в ньому. Так, американські економісти Д. Пірс та Р. Турнер у своїй відомій праці «Економіка природних ресурсів та навколишнього середовища» [6] науково обґрунтували економічні механізми збереження природних ресурсів та навколишнього середовища, а вже через деякий час (2001) вони, разом з іншими вченими, започаткували створення нової науки – економіки навколишнього середовища [7]. Саме у цей період було запропоновано чимало нових ідей щодо економізації екологічного розвитку та створення нової парадигми, яка б на міждисциплінарній основі об'єднала всі наявні методологічні підходи економістів, екологів, соціологів та фахівців з інших спеціальностей в єдину систему координування взаємодії людини та навколишнього середовища, надавши йому відповідної антропогенної інституціалізації.

Зауважимо, що основні методологічні дискусії 90-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. розгорталися навколо обговорення двох принципово важливих підходів до визначення сутнісних ознак та «вбудовування» екологічної складової частини в наявні парадигми «Homo economicus» та «Homo sociologicus» як такі, що мали б назавжди подолати рамки внутрішньо-наукової обмеженості (йшлося про домінування в межах національних господарств економічного або соціального тренду розвитку). Отже, для тих, хто підтримував першу парадигму, основними економічними координагами стали індивідуальна дія та раціональні обрахунки, в яких шкідливі наслідки

впливу людини на навколишнє середовище поєднувалися з визначальною дією ринку та передбаченням як основними завданнями аналізу. Водночас типи концепцій, які використовувались у цих ідеях, зводились до аналітичних та абстрактних. Натомість апологети соціального підходу були переконані в тому, що дія має бути лише колективною, яка тим не менше обмежується певними соціально-екологічними зобов'язаннями суспільства. Вони наполягали на тому, що ірраціональне сприйняття, а також зумовлені цим традиції та цінності певного народу можуть виступати фундаментальними мотивами дії не лише на ринку, а й всього суспільства. На відміну від економічної парадигми, де головним визнавалася кратність та децентралізація рішень в соціально-здебільшого переважали лише ті структурні елементи, які чітко сприймалися населенням у цілому та політичною владою, оскільки вони базувалися на емпіричних та описових концепціях. До числа прихильників такого підходу слід віднести Я. Корнаї [8].

Досить близько до розуміння системної сутності парадигми, зокрема регіональної, підійшов вітчизняний дослідник О. Федірко. Інноваційний розвиток, на думку вченого, суттєво змінює економічний ландшафт локальних територій, натомість віртуальна мережа, навпаки, його дистанціює. Отже, нова парадигма «Homo retis» або «Homo network» спрямовує будь-якого науковця на дослідження «колабораційної соціально-економічної взаємодії» [9, с. 25]. Схожою із цим є ідея поєднання федеральної політики охорони довкілля з активними процесами локальної індустріальної диференціації, яку на прикладі окремих регіонів США запропонували американські науковці Д. Карр та В. Ян [10].

Своєрідний методологічний вакуум у системі соціальних та економічних наук на початку ХХІ ст. привів до швидкого продукування нових парадигм, доцільність яких далеко не завжди була беззаперечною. Характерним прикладом може вважатися парадигма постіндустріального розвитку, в якій головну роль відігравали галузі (в ЄС – це сектори) виробництва, оскільки саме їх оптимальна композиція поступово ставала основним індикатором визначення характеру розвитку господарства певної країни. Розуміючи таку упередженість у трактуванні сутності парадигми, угорський економіст Я. Корнаї розкритикував наявних на Заході рутинний метод пізнання «гіпотеза – теорема – доказ», що базується на сучасних економетричних підходах і не враховує жодного елемента системності, який, на думку науковця, є вирішальним під час формування нової глобальної парадигми [8, с. 15]. Водночас позбавитись відповідного дуалізму в тлумаченні парадигм й обґрунтувати нову екологічну без урахування наявних підходів неможливо, що й зображено в інтеграційному обґрунтуванні нової моделі екологічної парадигми. Зважаючи на це, ми розробили власну модель теоретичного аналізу парадигмальної сутності еколого-економічної взаємодії в межах глобального суспільства (див. табл. 1).

Неважко зрозуміти, що сучасна парадигма еколого-економічного розвитку (назвемо її так) зазвичай має охоплювати низку соціальних домінантів, які надають їй тієї необхідної системності, на якій наполягає Я. Корнаї.

Значний кореляційний зв'язок між рівнем економічного розвитку країни та станом її соціальної сфери вмотивований не лише тим, що фактично всі держави світу погоджуються з концепцією сталого (скажімо, взаємозалежного) розвитку, а й з бажан-

ням багатьох дослідників оптимізувати характер взаємодії в глобальній економіці, яку відомі американські науковці М. Портер та М. Крамер пов'язують із відповідальністю бізнесу та створенням ланцюгів глобальних соціальних цінностей [11].

Більш пізнє трактування сутності створювальної парадигми поставило перед багатьма дослідниками проблему вибору: чи може покращити екологічну ситуацію в країні додаткове навантаження бізнесу відповідними податками, чи необхідно спонукати бізнес до екологічної співпраці. Унаслідок цього М. Портером (2011) було сформульоване нове дослідницьке завдання: чи може регулювання стану навколишнього середовища забезпечити зростання інновацій та рівня конкурентоспроможності (компанії, країни)?

Прихильники й супротивники цієї гіпотези дають у своїх працях досить суперечливу відповідь: природоохоронні заходи сприяють покращенню стану навколишнього середовища, проте далеко не завжди стимулюють розвиток бізнесу. Отже, «зустрічний» рух в цьому напрямі, на думку С. Амбеком та М. Кохеном [12, с. 3], має бути гармонізованим, тобто дія та протидія мають бути зрівноважені. Російські дослідники Н. Пахомова та Г. Малишков переконані, що і бізнес, і уряди мають розраховувати на отримання бінарного дивіденду, а отже, перший з них, демонструючи

свою відданість, нерідко проводить ярмарок екологічних ініціатив та зобов'язань [13, с. 1–4], метою чого є очікування радикальних інновацій і водночас підвищення якості природного середовища та зростання конкурентоспроможності бізнесу. Зважаючи на це, зрозуміло, чому саме на розрахунках індексів природоохоронної конкурентоспроможності наполягають у своїх працях чимало вітчизняних та закордонних науковців. Але й такий підхід потребує, на нашу думку, більш чіткої методологічної визначеності. Зокрема, йдеться про те, що саме взяти за основу: отримані доходи або ж оцінити переваги як сьогодні, так і в майбутньому. Вибір за цих обставин розділяє наявний у країні електорат на тих, що підтримують певних політиків, які декларують свою відданість визначним моделям регулювання в системі «людина – природа» та на тих, хто має іншу думку.

Надзвичайно важливим є й те, що так званий лібералізм, який, як вважалося раніше, був панівним у світовій економіці в 1980–1990-х рр., стрімко втрачає свої позиції. Але це не зовсім так. Відома канадська дослідниця Дж. Пек переконана, що його «методологічний шанс» й досі не втрачений. На її думку, неолібералізм не лише не зникає, а й значною мірою диференціюється, а отже, на зміну його класичним проявам приходять нові різновиди: згадаючий неолібералізм, різномірний неолібералізм,

Таблиця 1

Економічні й соціальні домінанти сучасної екологічної парадигми

Секторальна домінанта	Автори	Методологічна сутність
Міжнародна торгівля	N. Birdsoll, D. Wheeler (1992), M. Kemp (1964), M. Guire (1982), I. Walter (1974)	Аналіз умов виробництва імпортованих товарів, маркування, фізико-хімічні властивості, пакування, використання субсидій при експортно-імпортних операціях
Механізми регулювання	R. Conrad (1993), M. Hoel (1993), P. Kennedy (1994), K. Bessi, O. Favro (2010)	Оцінювання ефективності застосування податкових, адміністративних та інших важелів регулювання
Широке міжнародне співробітництво	S. Barrett (1990), H. Hettige (1992), R. Lucas (1992), С. Агібалов (2010)	Прогнозування переваг та втрат від укладання міжнародних угод щодо охорони навколишнього середовища. Обґрунтування створення наднаціональних інституцій
Зв'язок із соціальною сферою	C. Carraro (1993), A. Jasay (1960), P. Sorsa (1994), M. Портер, М. Крамер (2006)	Викремлення соціальної складової процесу екологізації виробництва. З'ясування ролі та впливу стану навколишнього середовища на повноцінне відтворення людського капіталу
Взаємодія в межах інтеграційного угруповання	S. Bár, P. Крамер (1998), J. Braden (1996), W. Oates (1998), A. Рубінштейн (2011)	Розроблення економічних механізмів взаємодії країн щодо заощадження природних ресурсів та раціонального їх використання. Стимулювання моніторингових досліджень

Таблиця 2

Групи інструментів реалізації екологічної політики країни та витрати на їх регулювання за М. Глачант з авторськими доповненнями

Інструмент	Короткий опис	Типи регулювання
Технологічні стандарти	Нормативний процес вимагає від виробників-забруднювачів впроваджувати в технологію виробництва пристрої зі скорочення викидів	Виробники-забруднювачі не мають права щось змінювати. Якщо потрібно застосувати певні заходи, то це потребує політичного рішення
Стандарти та ліміти на викиди	Нормативний процес вимагає від виробників-забруднювачів не перевищувати заданих лімітів викидів	Певне право змінювати ситуацію до стандартів належить виробникам-забруднювачам. Якщо потрібно застосувати певні заходи, іноді виробники-забруднювачі можуть виносити рішення
Вартість викидів	Економічні стимули для забруднювачів зменшуються через введення податку, що підлягає сплаті на одиницю забруднювальної речовини	Виробники-забруднювачі мають широкі права під час вирішення питань. Вони вільні у виборі технічних засобів та інтенсивності зменшення викидів. Фактично вони обирають рівень зменшення викидів, порівнюючи податки та витрати на зменшення викидів. Політичні рішення схвалюються щодо зміни ставок податку
Торгівля дозволами на викиди	Система дає змогу фіксувати максимальну кількість викидів. Дозволи на викиди можуть бути предметом купівлі-продажу на ринку	На рівні виробників-забруднювачів вплив залишається таким самим. Виробники обирають між коштами на зменшення викидів та вартістю дозволів на викиди. На політичному рівні регулюються лише податки, ціна на дозволи регулюється ринком. Зовнішні потрясіння вирішуються шляхом спонтанної зміни цін на дозволи

гібридний неолібералізм та строкатий (variegated) неолібералізм [14, с. 149]. Саме останній може слугувати основною платформою для формування парадигми екологічно орієнтованої економіки.

Багатоаспектність еколого-економічного розвитку країни потребує чіткого визначення низки питань, зокрема: реалізація якої саме екологічної парадигми приведе до формування виваженої та чіткої екологічної політики, якими мають бути економічні методи регулювання, як оцінити «виховний» аспект природокористування (див. табл. 2).

На думку французького дослідника М. Глачант, серед усіх наявних сьогодні економічних інструментів реалізації екологічної політики, що базується на економічній парадигмі розвитку, найважливішими є чотири:

- технологічні стандарти;
- стандарти та квоти на викиди;
- вартість викидів;
- торгівля дозволами на викиди.

Незважаючи на міжнародне регулювання, за конкретною державою залишається право на зміну стандартів, скорочення лімітів (відповідно до Кіотського протоколу) чи ставки екологічних податків. Надзвичайно важливим є також торгівля дозволами на викиди, яка вже в першому десятиріччі XXI ст. активно сприяла становленню досить специфічного ринку їх купівлі та продажу. Отже, ринок і довкілля є поєднаними в межах наявної моделі розвитку швидкої віртуалізації економічних відносин та глобального усвідомлення значущості збереження навколишнього природного середовища.

Висновки. Сучасна екологічна парадигма економічного розвитку являє собою систему селективних поглядів, компромісів та дій суспільства, котре знаходить оптимальну для себе модель забезпечення своєї відносної сталості за допомогою доступних для нього господарських, інституційних, фінансових і соціальних механізмів та інструментів гармонізації відносин між населенням, урядами та бізнесом у сфері збереження навколишнього середовища. Компонентний склад парадигми зображає, з одного боку, потреби суспільства в економічному розвитку, з іншого – його інтереси щодо збереження навколишнього середовища. Глобальна дифузія секторальних (галузевих) та горизонтальних (міжгалузевих) пара-

дигм може сприяти як отриманню планетарного позитивного синергетичного ефекту, так і диверсифікації негативних тенденцій мережного (інформаційного) суспільства. Створення спільної композиційної основи екологічної парадигми має базуватися на економічних відносинах, що визначатимуть систему координат галузевої та суспільної моделі розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер; пер. з англ. В. Старка. – К.: КМА, 2011. – 242 с.
2. Jones H. An introduction to Modern Theories of Economic Growth / H. Jones. – London: Nelson, 1975. – 356 p.
3. Kalecki M. Selected essays on the dynamics of the capitalist economy / M. Kalecki. – Cambridge: Cambridge University Press, 1971. – 147 p.
4. Clever T. Understanding the World Economy / T. Clever. – London; New York: Routledge, 2002. – 270 p.
5. Друкер П. Бизнес и инновации. Экологические ниши / П. Друкер. – М.: Вильямс, 2009. – С. 363–378.
6. Pearce D. Economics of Natural Resources and Environment / D. Pearce, R. Turner. – Harvester: Wheatsheaf, 1990. – 321 p.
7. Pearce D. Environmental Policy: The Economics of the European Union. Policy and Analysis / D. Pearce; ed. by M. Artis, F. Nixson. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 195 p.
8. Корнаи Я. Системная парадигма / Я. Корнаи // Вопросы экономики. – 2002. – № 4. – С. 15–19.
9. Федірко О. Формування нової локально-інноваційної парадигми регіональних досліджень / О. Федірко // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 24–33.
10. Carr D. Federal Environmental Policy and local Industrial Diversification: The Case of the Clean Air Act / D. Carr, W. Yan // Regional Studies. – 2012. – Vol. 46.5. – P. 639–649.
11. Porter M. Strategy & Society / M. Porter, M. Kramer // Harvard Business Review. – 2006. – December. – P. 78–92.
12. Ambec S. The Porter Hypothesis at 2020 / S. Ambec, M. Cohen, S. Elgie, P. Lanoie // Discussion Paper. – 2011. – January. – P. 3–7.
13. Пахомова Н. Социально-экологическая ответственность и конкурентоспособность бизнеса: возможен ли синергетический эффект / Н. Пахомова, Г. Мальшков // Проблемы современной экономики: евразийский международный научно-аналитический журнал. – 2008. – № 2 (26). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://m-economy.ru/art.php?nArtId=1933>.
14. Peck J. Explaining (with) Neoliberalism / J. Peck // Territory, Politics, Governance. – 2013. – Vol. 1.2. – P. 132–157.
15. Glachant M. The need for adaptive implementation / M. Glachant; Implementing European Environmental Policy. – Cheltenham: Edward Elgar, 2001. – 190 p.